

a nők speciális olvasói szokásait, s elveszítik a férfi-olvasói túlsúlyt.

Úgy tűnik, több erőfeszítést kell kifejtetni, hogy a könyvtárak egyrészt visszahódítsák a férfi-olvasókat (mindenekelőtt a hatalommal rendelkezőket, gazdagokat, a könyvtár fenntartására képeseket), másrészt viszont tanulmányozniuk és érvényesíteniük kell a könyvtári áruk és szolgáltatások női piacának sajátosságait.

Érdekes eredmények születtek a Kopejszki Városi Könyvtár 1995-ben végzett felmérése nyomán. 1500 olvasói kérdőív elemzése azt mutatta, hogy a könyvtárlátogatók között a nyugdíjasok kb. 13%-ot

(köztük 5,7% férfi és 7,7% nő), az aktív dolgozók 46,5%-ot (köztük 19,8% férfi és 26,7% nő) a fiatalok (21 éves korig) 40,1%-ot (27,9%-uk lány és 12,2%-uk fiú) tesznek ki. Szemmel látható a nők és férfiak különböző aránya a könyvtárlátogatók között, s ennek változása az életkor függvényében. Meghökkenítő a könyvtárlátogatás hiánya a fiatalok körében.

Ezek az adatok valószínűleg más könyvtárakra is jellemzők, ezért e jelenségek tanulmányozása a konkrét intézkedések kidolgozása és változtatások bevezetése érdekében sürgető feladattá vált.

(Feimer Ágnes)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS, -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

98/402

BARKER, Philip: The future of books in an electronic era = *El.Libr.* 16.vol. 1998. 3.no. 191-198.p. Bibliogr.

A könyvek jövője az elektronikus világban

Elektronikus könyv; Prognózis

A szerzőt a számítógép és az ember kölcsönhatása érdekli a könyvkiadás új formáinak megteremtésében továbbá, hogy milyen eszközöket használ fel az újfajta publikálás, milyen emberi képességeket követel meg, és milyen előnyei lehetnek az olvasó számára.

A cikk vizsgálat alá veszi az írás mint kimeneti folyamat céljait és az olvasás mint bemeneti folyamat jellemzőit az új médiára is kiterjesztve. Érveket sorol fel arra vonatkozóan, hogy miért szükséges részlegesen áttérni az elektronikus publikálásra (a kiadványok számának növekedése, a hozzáférés nehézségei, a könyvtárak raktározási gondjai, az irodalom gyors avulása stb.).

Az elektronikus dokumentumok flexibilisek, könnyebben tárolhatóak, helyhez és időhöz kevésbé kötött a visszakeresésük, a legkülönböbb módokon felhasználhatóak, igények szerint átalakíthatóak. Fontos, hogy hagyományos dokumentumok is fennmaradjanak, és minden publikációs eljárás a saját relatív előnyeinek megfelelően kerüljön alkalmazásra. Az elektronikus dokumentumokat a jövőben szélesebb körben fogják alkalmazni, ezért szükséges, hogy megfelelő infrastruktúra álljon rendelkezésre készítésükhöz és használatukhoz. A kiadás formájául szolgálhat papír, számítógéple-

mez, CD vagy számítógép-hálózat. A dokumentumok ismérvei közé tartozik az interaktivitás és az elérhetőség mértéke. A dokumentum akkor interaktív, ha a használó egyes üzeneteire válaszokat képes adni. A dokumentum elérhetőségét jelentősen megnövelheti, ha hálózaton jelentetik meg. Az elektronikus dokumentum elkészítéséhez különféle szerzői eszköztárak (authoring tool), programcsomagok nyújtanak segítséget. Hagyományos dokumentum egyszerű szövegszerkesztővel is megalkotható. Ha más dokumentumokhoz vagy forrásokhoz vezető kapcsolódási pontokat akarunk beágyazni a szövegbe, akkor viszont már valamilyen hiperszöveges eszközkészletet kell igénybe vennünk. Az integrált szerzői programcsomagok (pl. Microsoft Office 97) sok más előnyük mellett megkönnyítik az egyik eszközkészletről egy másikra történő átvitelt. A különböző dokumentumtípusokhoz számos speciális célú csomag áll rendelkezésre (pl. az SGML alapú IADS, a PDF fájlokat alkalmazó Adobe Acrobat, a HTML-ben szerkesztő HotMetal PRO vagy a Microsoft Multimedia Viewer rendszere).

Sajnos az elektronikus dokumentumellátás ma nem eléggé platform-független, sok múlik a hozzáférés során felhasznált operációs rendszeren és a hardver eszközök (pl. képernyőfelbontás, CPU sebesség stb.) kompatibilitásán. Az Internet széles körben elérhetővé tétele, és a hozzá kapcsolódó intranet technológiák segítik az ilyen problémák megoldását. Az új eszközök kínálatában elég intenzív a verseny, mely néha a felhasználó rovására megy, mert az ellenőrizetlen és ötletszerű fejlesztések gyakran figyelmen kívül hagyják a használó igényeit és képességeit. Szigorú, de ugyanakkor rugalmas szabványok kellene az olvasó védelmére és a gyártók, kiadók megbízhatóságának növelése érdekében.

A szerző egyetemi munkahelyén részben már átértékeltek az elektronikus információátvitelre és kommunikációra. A Sun Microsystems és Silicon

Graphics nagygépek köré szervezett, unixos munkaállomásokból felépülő hálózatot olyan PC-k is kiegészítik, amelyek gyakran hordozhatóak, de ugyanakkor a hálózat szintén elérhető róluk. Sok CD-ROM író/olvasó állomás csatlakozik a rendszerhez. Mindezek segítségével könnyűszerrel megjelentethetők dokumentumok akár a belső kiszolgáló gépen, akár helyi vagy távoli Internet-szerveren, vagy akár CD-ROM-on. Számos nagy sebességű nyomtatóállomás csatlakozik a rendszerhez.

Az elektronikus publikáláshoz egyrészt online üzemmódot használnak. Az ilyen dokumentumokat általában HTML formátumban írják, kiegészítve JavaScript-tel vagy Java-val az interaktivitás fokozása érdekében. Ezek közvetlenül olvashatóak a kliens gépekre installált böngésző programok segítségével. Hálózati csatlakozás nélkül nem használhatók, mert kifinomult kliens-szerver együttműködésre épülnek. A másik kategóriába tartoznak azok a dokumentumok, amelyeket hálózaton kívül hoznak létre, és csak terjesztés céljából raknak fel a szerverre. Ezeket letöltik, és offline módon, a készítői alkalmazáson (parent application) belül használják, vagy a készítői alkalmazást segédprogramként csatlakoztatják a kliens böngészőjéhez.

A jövőben újabb elektronikus dokumentumtípusok feltűnése várható mint pl. a webzine, az „élő könyv”, a különböző szintű animációt megvalósító interaktív könyvek vagy az elektronikus konferencia-anyag. Elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos újfajta szolgáltatások fognak megjelenni pl. személyre szabott témafigyelés e-mail továbbítással, elektronikusfolyóirat-szolgáltatás intézmények részére stb. A dokumentumtípusok számának és változatosságának növekedésével ki fog derülni, hogy az SGML szabvány mennyire alkalmazható és igazítható az újabb követelményekhez.

(Nagypál László)

98/403

ROGERS, Sharon J. – HURT, Charlene S.: New electronic scholarship and libraries; or the medium became the message = J.Lib.Admin. 25.vol. 1998. 4.no. 239-249.p.

Mi valósult meg a tudományos kommunikáció elektronizálásának ábrándjából?

Elektronikus folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Információáramlás; Szakirodalom

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A szerzők 1989-es jóslata az volt, hogy az elektronikus kommunikáció egy új tudományos kommunikációt hoz magával, amely lehetővé teszi, hogy a 160%-os áremelkedések kifizetése helyett megtakarítások keletkezzenek a folyóirat-előfizetésekre költött pénzekben az egyetemeken és főiskolákon. Az új rendszer csökkentené a könyvtárak igen költségesen kielégíthető helyigényét, a folyóiratok érkeztetésének munkai igényét. Az utóbbi kapcsán felszabaduló munkaerőt kifinomultabb folyóirat-indexek készítésére lehetne használni.

Ezenkívül az egyetemek ismét ellenőrizhetnék legnagyobb kiadásukat, az oktatók bérét. Ahelyett, hogy a kiadók, bírálók zárt körei döntenének arról, kinek a művét publikálják, ilyen módon ki léphet előbbre rangban és fizetésben, maguk gondoskodhatnának a kutatás minőségének ellenőrzéséről.

Ennek átfogó megvalósításához nem volt elég szervezett a felsőoktatási közösség. Csak szórványos kezdeményezések születtek. A legnagyobb szabású projektet az Association of American Universities 58 tagintézményével és az Association of Research Libraries bevonásával tervezte, de nem valósult meg a nonprofit online publikáció támogatása.

A központi akarat hiányával együtt is nőtt azonban az elektronikus tudományos folyóiratok száma. 1996-ban több mint ezer folyóirat létezett, ami az előző évhez képest 257%-os növekedést jelent. Eből 517, az 1994. évihez képest 600%-kal több alkalmaz szakértői bírálatot, és 11%-uk nem ingyenes.

Az első, a fényszedéssel azonos színvonalú illusztrációkat is tartalmazó elektronikus folyóirat az OCLC által kiadott Online Journal of Current Clinical Trials (OJCCCT) volt 1991-ben, és ez lett az első olyan elektronikus folyóirat, amelyet indexel az Index Medicus illetve a Medline.

A World Wide Web megjelenése aztán elsöpörte az olyan egyedi szoftvereket, mint az OJCCCT-hez is használt Guidon volt és megjelent egy sor online tudományos publikálási projekt.

A MUSE 1995-ben a Johns Hopkins University Press 40 illusztrált folyóiratát nyújtotta az egyetem teljes területén letöltési, nyomtatási korlátozás nélkül és a másolást személyes valamint oktatási célra lehetővé téve.

A JSTORE keretében folyóiratok régebbi számait szkennelik be képként, amelyhez optikai karakterfelismerővel bevitt kereshető tartalomjegyzékek kapcsolódnak.

Az Academic Press IDEAL projektjében saját 175 folyóiratát teszi az 1996-os számoktól hozzáférhetővé. A tartalomjegyzékek és a referátumok ingyenesen, a teljes szövegek csak előfizetőknek érhetőek el. Az előfizetői konzorciumoktól elvárják, hogy előfizessenek a nyomtatott formára is és az elektronikus hozzáférésért külön díjat számolnak fel.

A Springer kiadó LINK szolgáltatása 150 folyóiratot nyújt az IDEAL-hoz hasonló módon.

Az OCLC First Search szolgáltatása össze fog kapcsolódni az Electronic Online Collection (ECO) szolgáltatással, így egy felületen lesz hozzáférhető egy bibliográfiai adatbázis és várhatóan 16 kiadó 500 folyóiratának teljes szövege. A referátumok és a teljes szöveg csak a kiadónál vagy terjesztő ügy-

nökségeknél előfizetett folyóiratoknál lesz lehetséges.

A korábbi álmok, hogy a kutatók visszaveszik munkájuk eredményeinek terjesztését, nem tűnnek megvalósíthatónak. Az eszköz, az elektronikus folyóirat megmaradt, de nem változtatta meg radikálisan a tudományos kommunikációt: a médium maga lett az üzenet.

A profit győzedelmeskedett és a felsőoktatás az eddigénél is nagyobb mértékben elvesztheti ellenőrzését a tudományos kommunikáció felett és még többet kell majd fizetnie az egyre növekvő méretű kiadói konglomerátumoknak.

A tudományos világ konzervativizmusa is győzedelmeskedni fog, aminek jelei már látszanak. Az Amerikai Pszichológiai Társaság folyóiratai nem fogadnak el közlésre korábban az Interneten közétett cikkeket.

Ugyanakkor sokan szeretnének változást. A Columbia University Press Columbia International Affairs Online szolgáltatása még készülében lévő cikkeket, válogatott folyóiratokból vett referátumokat és a kiadó könyvei egy részének teljes szövegét kombinálja konferencia-naptárral. Az Amerikai Politikatudományi Társaság a nyomtatásban történő közlés helyett éves konferenciájának mintegy 150 előadását teljes szöveggel szolgáltatja a Harvard Egyetemmel közösen működtetett Web-szerveren.

(Koltay Tibor)

98/404

HANSEN, Randi Diget: INDOREG. INternet DOcument REGistration = ROTNAC Newsl. 1997. 2.no. 17-19.p.

Az INDOREG – a Dán Könyvtárellátó rendszere az Interneten közölt dán elektronikus publikációk nyilvántartására

Adatbázis; Elektronikus publikáció; Nemzeti bibliográfia

1996-ban a Dán Könyvtári Központ belevágott egy új projektbe, melynek tárgya az Internetes dokumentumok bibliográfiai kontrollja volt. A kritériumok meghatározása, a feldolgozás módozatai és a metaadatok, a PURL és a feldolgozott tételek publikálásának mikéntje álltak a munka középpontjában.

Az előzmény 1995-re nyúlik vissza, mikor is a Dán Könyvtári Központ és a Királyi Könyvtár azt javasolta a Nemzeti Bibliográfiai Tanácsnak és a Dán Kulturális Minisztériumnak, hogy a jövőben a nemzeti bibliográfia tartalmazza az elektronikus dokumentumokat is, bár ez a javaslatuk egyelőre csak a lemezen és CD-ROM-on megjelenő dokumentumokra vonatkozott. Ugyanebben az időszakban az Internetes Web publikációk olyan gyors fejlődésnek indultak, hogy a Központ elhatározta egy olyan projekt beindítását is, mely kiderítene, hogy vajon a hálózati publikációkat is be lehetne és kellene-e vonni a bibliográfiai ellenőrzésbe. Több oka volt annak, hogy ez a kérdés felmerülhetett. A hálózati keresőrendszerek a nem kellően feldolgozott adatok miatt csak zavaróan nagy mennyiségű keresési eredményeket képesek produkálni. Ezenkívül egyre erősebbé vált az a meggyőződés, hogy a hálózaton megjelenő információk alapján véve nem különböznek a hagyományos formájú publikációkban megjelentektől. Végül pedig készülében volt az új kötelepéldány-rendelet, mely eleve számolt a hálózaton megjelenő, önálló egységként kezelhető dokumentumokkal.

1996-ban a Nemzeti Könyvtár is csatlakozott a projekthez, és egyidejűleg a program is módosult: a továbbiakban már nem általánosságban a bibliográfiai ellenőrzésről, hanem a nemzeti bibliográfiában való megjelentetés módjáról szólt.

A projekt az alábbi eredményekkel zárult:

- a nemzeti bibliográfiába való bekerülés kritériumainak meghatározása. Itt a kezelhetőség érdekében megkülönböztették az állandó és a változó (statikus és dinamikus) dokumentumokat.

Akárcsak a hagyományos nemzeti bibliográfiai feldolgozásnál, itt is formai és tartalmi szempontok alapján dől el, hogy mi kerülhet be a bibliográfiába. (A kereskedelmi és a helyi jellegű információk, vagy a személyes jellegű közlések például nem.)

- a feldolgozás mélységére vonatkozóan még nincs végleges álláspont, annál is inkább mert az új katalogizálási szabályzatok éppen most állnak kidolgozás alatt.
- a URL-ek folyamatos érvényességének biztosítása érdekében egy központi PURL szervert állítottak be. A későbbiekben pedig szükségesnek látszik egy az ISBN-hez hasonló nemzetközi azonosítási rendszer meghonosítása is. Természetesen folytatódnia kell a nemzeti bibliográfia és a kötelepéldány szolgálat eddigi együttműködésének is. Ezenkívül meg kell győzni a szerzőket és kiadókat az elektronikus publikációk regisztrálásának szükségességéről.
- a DanBib integrált könyvtári rendszer 1997 őszén kibővült egy Web interfésszel, mely lehetővé teszi a közvetlen kapcsolódást a bibliográfiai leírás és a dokumentum között.

A jövőre vonatkozó javaslat tartalmazza, hogy a nemzeti bibliográfia a dinamikus dokumentumokat is regisztrálja, hiszen ugyanolyan fontos információkat tartalmazhatnak, mint statikus társaik. Felmerül persze a kérdés, megéri-e ez az energia-befektetést, hiszen olyan sok információ tűnik el rövid tündöklés után örökre. Az a tény azonban, hogy a hálózat egyre inkább megszokott médiuma lesz a publikációknak, valószínűleg magával hozza ennek az illékonyágnak a megszilárdulását is. A program résztvevőinek állásfoglalása szerint a dinamikus információkat meghatározott időközönként át kell pásztázni a megszűnt, vagy megváltozott tartalmú dokumentumok felfedezése érdekében. Az egyes állományok nagyságának áruklódó változását pedig automatikus úton is ki lehet szűrni.

A jövőre nézve az is világosnak tűnik, hogy tekintettel a hálózati információk fejlődésére és sokasodására a szabályokat és alapelveket folyamatosan figyelni – és szükség esetén módosítani kell.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 311, 322-323, 347, 368-369, 376, 382, 384, 409, 411

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

98/405

GÓRNY, Mirosław – JAZDON, Artur: The implementation of information technology projects in Polish research and academic libraries in the early 1990s:

questions of scope and effectiveness = Libr. Manage. 18.vol. 1997. 6.no. 280-285.p.

Res. francia és német nyelven

Mennyiben valósultak meg a lengyel kutatóintézeti és felsőoktatási könyvtárak információtechnológiai tervei az 1990-es évek elején: az eredmények méretei és hatékonysága